

БЛУДНИЙ МЕТЕОР

Дзвонять сумні похоронні дзвони. Сумним відгомном гомонять грубі заглибини хмар, гудять громи, горять блискавки, з ревом погублених спадають у пропасть дикого клекоту і бездонних омутів. Несуться розгуком шалених вихрів, регочуть гуком брудних, розбиваючих о скелі хвиль.

Померкло сонце, дрожить земля, валяться ставлені Богу святині від болю роздертої душі чоловіка.

А дзвони б'ють вічну хвалу безмисленій, глухій потузі, що навіть не знає своєї сили, лиш без упину суне перед себе. А за нею світ стає цвинтарем, печерою попсованих тіл. Люди просять рятунку — ангели спасеня!

Притаїлася повна тривоги тишина. Сонце, як скаменіла брила пригнітало бовваних облаків. Замовк шелест дерев, замерли поля простори, повисли у повітрі птахи.

Незрушимо висіли шмати чорних хмар, а довгі їх тороки досягали землі. На похилених барках чорного страховища біліла вузька труна, знам'я побіди сліпої потуги.

Замерли мислі, зледеніло серце, здеревіли зложені на грудях руки.

— Нащо мислити, жити, піймати, нащо серцю битися любов'ю і терпінем? — коли нема сили, щоби в мертве тіло знов влити жите! — кричало друге, живе, роздерте розпукою серце.

Щось порушилося в повітрі, захиталися хмари і топтали одна другу. Сонце скотилося до заходу і кинуло стовп спіненої крові. Огнем крові займалися хмари, облягли труну, скупали листки мертвих квітів вінка.

І рознеслися стогони, при котрих затих рев хмар, замовкли плачучі дзвони, стогони — від котрих замирає життя, біліє волосся на голові.

«Вічная пам'ять!»

Земля завилала як стадо шакалів, витягнула пазури і отворила пащеку, аби проглотити свою жертву.

З шумом і лоскотом зсунулося в чорну пропасть каміння, задрожала труна, з вінка відірвався сухий листок і упав на білу хустку, промоклу сльозами шаленого болю, розпуки, довгих, повних непокою днів, страшних безсонних ночей.

І усе нараз заточило п'яні круги, заморочило мозок, піднесло грудь, затиснуло в горлі. Лишилося — хрест, могила і сухий листочок, що кричав із-за гробу: Не забудь мене!

Повінь чорних думок розсаджувала їй виски, серце з конвульсійного корчилося болю, страшна розпука широко отворила зіниці, затискала уста і ломала пальці слабкої жіночої руки.

А за нею з розсіяним волоссям тягнула блідолиця туга. Вбила безкровні уста в хвилюючу розпукою грудь нещасливої жертви й висисала усі живіші пориви думок, усі тепліші жита жадоби: тяжким забуттям прикрила молодість і красу лица.

Сумна, пригноблена ховалася під крила самоти столітнього дуба, що ріс серед гаїв чорної вільхи і білої берези.

Тут уся туга її душі розливалася струями сльоз.

Сльози текли по її лиці, по корі дуба, дрожали на листках берези, капали з ягід рябини.

Сльозами блищали стебла трави, хилилися повні сльоз головки квітів.

Сльози бризкали з чола розломаної скали, спливали блакитною смугою ручая, грязли на млаках і заростали трощою і шуваром.

У тій плачущій тузі під дубом смутку минали її дні, місяці, роки.

З похиленою на груди головою, оперта на грубим, плісню оброслім коріню, що потужною ногою опиралося на коверці моху і твердих, блискучих листків копитника — дивилася в якісь далекі та сумні світи.

Що то?! — Щось мигає?!

Вузький золотий промінчик світла задрижав у воздуху, пролетів понад стухлу, зарослу шуваром млаку, муснув по синім ручаю, продер листя старого дуба і огорнув сумну стать жінки.

І дивні почування переплили її душу, розбудили з тяжких мрій і глухого сну, а якийсь давно забутий звук загомонів в її серцю.

І нараз порхнули усі сумраки, отворилися ясні, далекі горизонти, ніби небес простори.

Спав з грудей пригнобляючий тягар смутку, а тихі зітхання легким подувом обтерли сльози плачущої берези і сумно задуманих гаїв. Піднесли

головки білі конвалії, наострили вуха папороті наслухуючи докола радісного шепоту, веселого сміху, що зливався звучним співом усіх лісових птахів.

Тихо і добре.

Яксь солодка мрака заливала усі тайні закутки її серця. Усе давніше терпіння, конвульсивні дрожі розпуки, темрява смутку були лиш темним фоном, аби краще заяснів золотий промінчик.

В озолоченім облаці зблідла пам'ять тривожних годин, серце рвалося до любови, а душа стреміла до вершин своєї мети.

Вирваний з обіймів страшної туги і понурого смутку, викупаний в кришталевих хвилях несподіваних блисків радості — дух її підіймався до неба, будував облачні замки, в'язав золотою ниткою проміння фантастичні хмар городи.

Повна вдячності приклонила вона коліна на лелієвім рубці рожевого облака, витягнула руки і дякувала Богу, природі, усім зіздам на небі, усім квітам і стеблам трави на землі за той блиск золотий, чистий, ненадійний.

«О, щасте! О, сонце днів моїх. О, золотий промінчику мій».

Чи здається їй?

Ніби звідкись повіяло холодом? Почорніло зелене листя, пов'яли рожеві квіти й померкли ясні неба блакиті?

А де ж її золотий промінчик?

Чому не бачить його? Не відчуває в душі теплого його блиску? Де він?

Ах!

Як зблідло его світло, як дрожить золоте сяйво!

Усе посмутніло, поблідло, померкли живі краски
облаків. Щораз темніші сумраки підносяться з про-
пасти; прошиті тінню тіні золотого промінчика.

Ні, він ще не згас!

Тліє без блиску і тепла!

Блиснув!

Напружився як натягнений лук!

Ах! як скоро маліє!

Вже лиш тонка нитка — лиш щось мигає, якийсь
млявий, фосфоричний блиск?!

Захитався!

Зник!

Надармо вдивляється в пусту просторонь, вслу-
хується в тишу без блиску. — Зник.

Якісь бліді тіні розлялися в нескінченних просторах
без звізд, часу і зміни.

Не було темноти, не було і світла, а один рівний
тон заволодів небом і землею.

Ані одного виразного тону, ані одного не чути
звука. Все глухе, байдужне, далеке.

Ні то блиск денний, ні нічна паморока, а якась
вимерла пустиня, що не доста була мертва, аби ні-
чого не чути, не доста темна, аби нічого не видіти.

Без світла, звуку, почувань, летіла в якісь без-
конечні омертвілої скуки простори, де кожде, не
будучи, смертю замирає жите.

1899

Щиросердо признаюсь, що я зовсім не люблю дека-
дентської манери і зовсім би не бажав, аби вона зако-
рінчалася з нашим письменстві, бо вона обрахована на

занадто тонку, вирафіоновану, майже хоробливу враз-
ливість читача, до того ж дуже небезпечна для автора,
бо дуже ковзька, легко приводить до зманерования, до
заступлення справдешнього чуття декламацією, — але
се мені не перешкоджає признавати, що й сею манерою,
як і кожною іншою, можна сотворити гарну річ, і такою
я уважаю сього «Блудного метеора». В нім нема фраз,
екстравагантні вирази й порівнювання достроюються
щирому чуттю й роблять глибоко вражінне; думаю, що
колись ся «поезія», сей нарис опиниться в читанці, як
взір символістичної чи декадентської манери.

Так ми переглянули белетристичні твори п. Кобрин-
ської. Небагато їх є: яких чотири, може, п'ять невели-
ких книжечок Бібліотеки видавничої спілки, разом
друкованого й недрукованого, вийшло-б з того, але
й се дає право п. Кобринській на одно з першорядних
місць в нашій сучасній белетристиці. Самі вже чотири
прекрасні оповідання першого періода її письменської
діяльності («Шумінська», «Задля кусника хліба», «Ви-
борець», «Ядзя і Катруся») забезпечили їй се місце, хоч
би вона нічого більше потім не написала. В сих опо-
віданнях авторка дала ряд прекрасних образів з життя
галицького селянства й попівства, з незвичайним бо-
гацтвом обсервації, з незвичайною вірністю тону, без
ідеалізації, без сентименталізму. До виступлення най-
повніших письменників, як Стефаник, Мартович, ніхто
в Галичині не дорівняв п. Кобринській в малюванні
сільського життя, в знанню його і ще більше — в тім
вірнім тоні, далекім і від сентименталізму, і від трак-
тування селянина з гори — з висоти своєї інтеліген-
ції. Об'єктивність взагалі треба признати визначною
прикметою творчости п. Кобринської, не тільки тут:

протиставляючи поступовійші змагання старому консерватизму, зачіпаючи струни національної й класової боротьби або дотинаючи такої наболілої теми, як відносини селян і польської шляхти, авторка ніде не дає себе унести публіцистичному поривові, вона малює і своїх, і чужих з рівним об'єктивізмом і рівною гуманністю, слідячи скрізь і шануючи чоловіка.

Феміністична ідея, що так займала авторку, полишила свій слід в тім особливім інтересі для долі жінки, який бачимо в оповіданнях авторки. В житю попівськім, урядничім, панськім, селянськім — скрізь повторяється та нота, що женячка сама по собі дуже непевне забезпеченне для дівчини, дуже невірне розв'язанне жіночого питання. Але се результат обсервації й її спеціальної призми, а не тенденції авторки; вона не заходить у пропаганду, не пробує малювати ідеальні форми життя відповідно своїм ідеям, не запускається в публіцистику, а й кілька кинених в сім напрямі фраз щасливо вимазала вона при новім виданню. Публіцист не пошкодив у неї зовсім артистові; се стрічається дуже рідко, і тим більше мусимо се цінити.

Нічого легшого, як радити авторці вернутися до того суспільно-реалістичного напрямку, в котрім вона сотворила вже стільки прекрасних речей.

Мені здається, що в сім напрямі лежать ще такі невичерпані засоби, необроблені простори, що авторка з її незвичайною обсервацією, з багатим знанням нашого життя могла дати ще незвичайно багато цікавого.

15 (27). XI. 1899.

Михайло Грушевський

ДУХ ЧАСУ*

* Оповідання написано 1883 року, уперше опубліковано 1887 року в жіночому альманасі «Перший вінок» під назвою «Пумінська». У другому виданні Н. Кобринська змінила назву оповідання на «Дух часу».